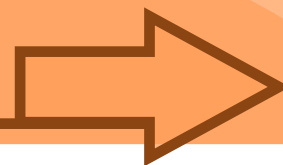

**Archiv vizuální historie doplněn o 65 interview
s přeživšími genocidy ve Rwandě**

**Komiksově-výtvarná soutěž · Vybráno z Archivu: Jan Orlík
Jewish Holocaust Centre v Melbourne
„Pohádka o bleší civilizaci“ ze soutěže Daniel
Milan Hes: Příběh poválečného násilí**

úvodník

Vážené čtenářky, vážení čtenáři!

Jsme rádi, že jste se začetli do nového čísla *Magazínu CVH Malach*. Také v tomto čísle, podobně jako v pěti předchozích, naleznete nejen aktuální novinky z našeho pracoviště, ale i další texty k tématům souvisejícím s archivními zdroji, které jsou na „Matfyzu“ zpřístupněny.

Ústředním a nejrozsáhlejším archivem rozhovorů s pamětníky, jenž je u nás badatelům dostupný, je Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation. Archiv čítající bezmála 52 000 interview se svědky a přeživšími holocaustu byl v dubnu tohoto roku poprvé rozšířen o rozhovory týkající se jiné genocidy. Jedná se o svědectví zachycující masové vraždy Tutsiů ve Rwandě roku 1994. Životní příběhy přeživších rwandské genocidy umožňují v kontextu rozhovorů zaměřených na téma holocaustu Židů a Romů hlubší pochopení obecného mechanismu nenávisti, propagandy a diskriminace vedoucí ke genocidě. Paralely, které v rozhovorech vyvstávají mezi jednáním nacistů a jejich spolupracovníků na jedné straně a běsněním fanatických vrahů ve Rwandě na straně druhé, jsou mnohdy mrazivé.

Rubrika *Aktuality* pokračuje zprávou o konání druhého ročníku semináře „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“, který se v CVH Malach uskutečnil v první půli července pod záštitou USC Shoah Foundation. Vybraní učitelé z ČR a SR se seznámili s dostupnými zdroji a základními aspekty využívání svědectví pamětníků ve výuce. O své zkušenosti se podělili i absolventi loňského semináře, kteří poté během dvou dnů prezentovali vlastní projekty, připravené v minulém školním roce. O jednotlivých vyučovacích hodinách si přečtěte na straně 5 a 6.

V minulém čísle jsme přiblížili archiv Hlasy uprchlíků (Refugee Voices), který je v CVH Malach přístupný od února 2013. Rubrika *Spřízněné organizace*

tentokrát představuje Jewish Holocaust Centre v Melbourne, odkud jsme v dubnu získali prvních 15 orálně historických rozhovorů s narátory a narátorkami původem z bývalého Československa. Také tento zdroj je samozřejmě dostupný badatelům, studentům a dalším zájemcům.

Československé dějiny jsou rovněž předmětem textu Milana Hese. Článek „Příběh poválečného násilí“ se soustředí na tragický záchvěv násilného antisemitismu ve slovenských Topoľčanech. Ilustruje, že nenávist vůči Židům a dalším skupinám obyvatelstva, jež se na politické i legislativní úrovni plně projevila v době druhé světové války, vyrůstala z hlubokých sociálně i psychologicky zakotvených antisemitských kořenů.

Tradiční rubriku *Vybráno z Archivu* jsme pojali netradičně: přiblížen je příběh Jana Orlíka v pracích studentů a žáků, kteří se zúčastnili loňské komiksové soutěže. Úryvek z vyprávění pana Orlíka je tak doplněn výtvarným zpracováním této události. Na podzim 2013 bude vyhlášen dalšího roční soutěže a věříme v účast přinejmenším stejně hojnou jako v loňském roce.

Studentské umělecké tvorbě patří i poslední, třináctá stránka magazínu. Pozoruhodně nadčasovým a výstižným způsobem se podařilo iracionalitu i nesmyslnost skupinových nenávistí zachytit Jiřímu Kamanovi v alegorické „Pohádce o bleší civilizaci“, s níž se umístil na 3. místě II. kategorie soutěže Daniel již před bezmála deseti lety. Krátká povídka v čapkovském stylu poskytuje nebývale mnoho podnětů k zamyšlení.

Přeji zajímavé a obohacující čtení!

Jakub Mlynář
koordinátor CVH Malach
mlynar@knih.mff.cuni.cz

aktuality

Svědectví o genocidě ve Rwandě přístupná v CVH Malach

Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation, přístupný studentům, badatelům i pedagogům v CVH Malach při MFF Univerzity Karlovy v Praze, byl 19. dubna 2013 rozšířen o rozhovory zachycující genocidu Tutsiů, která proběhla roku 1994 ve Rwandě. V nové sbírce nahrávek jsou svědectví přeživších i lidí, kteří pronásledovaným poskytli úkryt nebo jinou pomoc. Rozhovory proběhly v angličtině nebo rwandštině, ve druhém případě jsou opatřeny anglickými titulky. Archiv vizuální historie, jehož ústřední část tvoří 52 000 orálně historických rozhovorů s přeživšími a svědky holocaustu, je tak vůbec poprvé rozšířen o interview týkající se jiné genocidy. Výsledkem spolupráce amerického institutu Shoah Foundation na Univerzitě Jižní Kalifornie, Památníku genocidy v Kigali a Aegis Trust by v budoucnu mělo být přes 500 rozhovorů zařazených do on-line archivu. Zároveň jsou digitalizovány a anotovány i rozhovory s přeživšími a pamětníky dalších genocid, jako je genocida Arménů v Turecku za první světové války nebo genocida v Kambodži v 60. letech 20. století.

„Každá genocida zanechává dějinný odkaz,“ řekl Freddy Mutanguha, ředitel Aegis Trust ve Rwandě, který během genocidy ztratil rodiče a čtyři sestry. „Součástí tohoto odkazu jsou i vzpomínky přeživších. Své svědectví jsem poskytl, protože je podle mě nutné zachovat historický záznam toho, co se ve Rwandě stalo. Díky vzdělávacímu využití svědectví, které umožňuje Archiv vizuální historie, se paměť přeživších rwandské genocidy a přeživších holocaustu stává prostředkem k dosažení míru nejen v naší zemi, ale i v dalších státech.“

Rwandský archivační a vzdělávací program je součástí snahy institutu USC Shoah Foundation o rozšíření obsahu Archivu. „Rwandská svědectví podpoří nejen výzkum a vzdělávání o příčinách a důsledcích genocid, prohloubí význam audiovizuálního svědectví ve vědě a školství, ale stanou se také zdrojem pro vytváření vzdělávacích programů a výukových nástrojů pro studenty ve Rwandě a na celém světě,“ domnívá se Stephen D. Smith, ředitel USC Shoah Foundation. Připomněl také, že Steven Spielberg založil nadaci roku 1994 – právě v roce, kdy se genocida ve Rwandě odehrála. ►

The screenshot displays the USC Shoah Foundation Visual History Archive interface. At the top, there is a navigation bar with links: About Us, Search, Search History, Projects, Terms Of Use, Help, and Contact. A user login 'Jakub Mlynar | Logout' is visible on the right. The main header features the USC Shoah Foundation logo and the text 'Visual History Archive'. Below this, a video player shows a testimonial by Françoise Muteteli. The video frame includes a title bar with the name 'Françoise Muteteli' and a subtitle 'I jumped into her house and hid in there.' The video player has a progress bar at 18:41 / 01:14:03. To the right of the video player is a 'Viewing Screen' panel with options for Video (selected), Slide Show, and Show Map. Below these options is a map showing the location of the testimonial. At the bottom left, there is a 'Segments' list with categories like Biographical Profile, Indexing Terms in Testimony, People in Testimony, Search in Testimony, and Donor Recognition. The 'Segments' list shows two segments: Segment 19 (hiding discovery, hiding-related clothing, Interahamwe militia, machete attacks) and Segment 20 (bourgmestres (Rwanda), hiding-related aid giving). At the bottom right, there are links for Maximize/Minimize Data, Next Result, Previous Result, Back to Search Results, New Search, Save to Projects, and Print Testimony. The footer indicates 'Copyright © 2013 USC Shoah Foundation (Version 6.5)'.

aktuality

Svědectví o genocidě ve Rwandě přístupná v CVH Malach

Institut USC Shoah Foundation natočil ve Spojených státech amerických 15 rwandských svědectví, zatímco Aegis Trust, který s institutem spolupracuje od roku 2008, poskytl prvních 50 interview pořízených přímo ve Rwandě. Tyto rozhovory jsou výsledkem práce zaměstnanců Památníku genocidy v Kigali, hlavním městě Rwandy, kteří je realizovali v letech 2006–2011. Nahrávky jsou dostupné ze 43 institucí a univerzit po celém světě, mezi nimiž je také Univerzita Karlova v Praze. Svědectví se rovněž stanou součástí vzdělávacího programu v pěti provinciích Rwandy.

Rozšíření Archivu o rwandská interview není čistě jednostrannou záležitostí. Zatímco životní příběhy přeživších rwandské genocidy Tutsiů mohou posloužit k lepšímu pochopení mechanismu nenávisti vedoucích ke genocidě osob označených za Židy během druhé světové války, mohou i vzpomínky přeživších holocaustu pomoci žákům a učitelům ve Rwandě při analýze diskriminace, propagandy a nástrojů rozdělování společnosti, které vedly k časově nepřímé vzdálené genocidě Tutsiů a umírněných Hutuů.

Kromě rozhovorů týkajících se rwandské genocidy Tutsiů získává v současné době institut USC Shoah Foundation prostředky na začlenění svědectví o genocidách v Arménii a Kambodži. Každá nová sbírka svědectví dodává kontext ostatním rozhovorům a poskytuje studentům, vyučujícím a akademikům rozmanité způsoby, jak využívat vyprávění

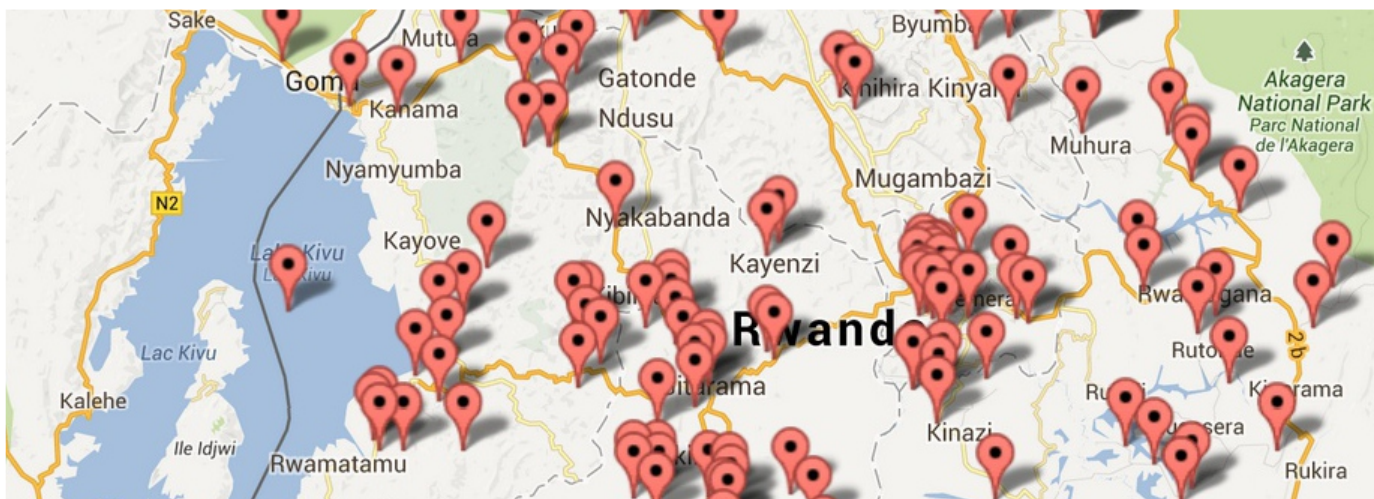

Rozhovory byly natáčeny ve Rwandě a v USA od roku 2006

očitých svědků v různém čase, na různých místech, v odlišných kulturních, sociálních a politických okolnostech.

Několik svědectví o genocidě ve Rwandě je zpřístupněno na veřejném webovém portálu institutu USC Shoah Foundation s názvem [Visual History Archive Online](#). Během následujících měsíců budou rozhovory začleňovány také do platformy [IWitness](#), která je určena středoškolským studentům a učitelům (zatím pouze v angličtině). Všechny 65 rwandských rozhovorů lze spolu s téměř 52 000 svědectví přeživších šoa zhlédnout v CVH Malach při Univerzitě Karlově v Praze.

□ MŠ / JM

aktuality

Druhý ročník semináře „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“

Ve dnech 8.–12. července 2013 proběhl druhý ročník letního semináře pro pedagogy z České a Slovenské republiky, pořádaný Univerzitou Jižní Kalifornie ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze. Seminář se konal v Centru vizuální historie Malach při Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy, kde jsou již od roku 2010 pro studenty, pedagogy, badatele i nejširší veřejnost zpřístupněny videonahrávky autobiografických interview s pamětníky pohnutých a tragických událostí minulého století. V bezmála 52 000 rozhovorech, natočených mezi lety 1994 a 2010 v 57 zemích a ve 34 jazycích, lze najít relevantní svědectví prostřednictvím řady nástrojů včetně fulltextového vyhledávání v mluvené řeči.

Cílem druhého ročníku semináře „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“ bylo rozvíjení schopnosti efektivního a smysluplného vzdělávacího využití audiovizuálních svědectví pamětníků v pedagogické práci se studenty. Využití nahrávek rozhovorů s pamětníky umožňuje nejen prohloubení nových gramotností potřebných pro 21. století (informační, mediální a digitální gramotnost), ale také nastolení kontroverzních a problematických témat k diskusi ve třídě. Účastníci semináře z Čech, Moravy, Slezska i Slovenska prostřednictvím přednášek, diskusí a samostatné badatelské práce zahájili tvorbu svých vlastních vzdělávacích projektů – vyučovacích hodin využívajících úryvky z interview s pamětníky, uložených v Archivu vizuální historie Nadace šoa na Univerzi-

tě Jižní Kalifornie (USC Shoah Foundation). Kromě Martina Šmoka, konzultanta USC SF pro vzdělávací programy, během týdne na semináři vystoupil také didaktik dějepisu a středoškolský učitel Mgr. Milan Hes, Ph.D., historik Mgr. Michal Schuster z Muzea romské kultury v Brně, a vedoucí Oddělení pro dějiny šoa Židovského muzea v Praze Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

V pátek 12. 7. byl zároveň zahájen třídní návazný seminář pro pedagogy, kteří se v roce 2012 zúčastnili prvního ročníku této akce. Vyučující z odborných středních škol i gymnázií se s novými frekventanty podělili o zkušenosti, které získali v uplynulém školním roce během práce na svých vyučovacích hodinách, jež jsou představeny na následujících dvou stránkách magazínu. Diskuse a prezentace otevřely řadu otázek, jejichž jednotlivým prvkem často byla relevance historických událostí pro porozumění dnešní politické a společenské situaci v ČR. Představen byl také multimediální výukový portál [IWitness](#), který registrovaným pedagogům umožňuje tvorbu vlastních interaktivních výukových produktů přímo na internetu s využitím 1 100 anglických interview z archivu USC Shoah Foundation. Závěrem byla učitelům přiblížena specifika nové kolekce 65 rozhovorů s přeživšími genocidy ve Rwandě, která se stala součástí archivu USC Shoah Foundation v dubnu letošního roku.

□ JM

aktuality

Výsledkem ročního programu pro učitele jsou nové modelové hodiny

V pražském Centru vizuální historie Malach byl ve dnech 8. - 12. července úvodním seminářem zahájen druhý ročník programu *Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století*. Letos se kromě učitelů z celé ČR účastnili i pedagogové ze Slovenska: mimopražští účastníci tentokrát přijeli z Bardějova, Lučence, Modry, Kadaně, Plzně, Hodonína, Třebíče, Bratislavy a České Lípy. Na konci semináře se s nováčky o své zkušenosti podělili absolventi prvního ročníku, kteří představili své vzdělávací materiály založené na využití nahrávek svědectví pamětníků. Rozpětí témat od regionální historie po genocidu Tutsů ve Rwandě demonstruje možnosti kreativního využití svědectví z archivu USC Shoah Foundation ve vzdělávání.

Josef Märc z gymnázia v Chomutově vytvořil vzdělávací modul „*Příchody Jaroslava Krause*“ zkoumající na svědectvích několika pamětníků popisy příhodů na nová místa, analyzující kontexty a významy sdílených vzpomínek.

Kateřina Kršková z Manažerské Akademie v Jihlavě vytvořila hodiny zaměřené na hledání identity, pnutí mezi českou a německou populací a efekt protizidovského rasistického zákonodárství v regionálním kontextu.

Monika Stehlíková z gymnázia v Plzni je autorkou aktivity „*Beru si to na triko*“, modulu vedoucího k zamyšlení nad symboly a jejich významem – a odpovědností za jejich šíření. Aktivita využívá svědectví pamětníka genocidy Tutsů ve Rwandě a svědectví přeživší holocaustu.

Renáta Havelková ze SPŠS v Olomouci ve svých hodinách dokumentuje život spisovatele Oty Pavla za pomoci vzpomínek jeho bratrů Huga a Jiřího, a využívá tak možnost propojení s literaturou a filmem.

Monika Badejová ze SPdGŠ a SZŠ sv. Anežky České v Odrách vytvořila tři hodiny zachycující dopad rasistického zákonodárství na občany někdejšího Československa. Hodina nazvaná „*Pošta*“ zkoumá možnosti poštovního spojení mezi vězni ghetta v Terezíně a okolím, hodina „*Žáci-nežáci*“ zachycuje situaci dětí, kterým bylo na základě rasistických zákonů odepřeno jakékoliv vzdělání, třetí hodina zkoumá rasismus v Čechách v minulosti a dnes.

Marcel Mahdal z gymnázia Pavla Tigrida v Ostravě, spolupracovník o. s. PANT, vytvořil lekci „*Volá Londýn*“ volně navazující na výstavu o Pavlu Tigridovi. Materiál se věnuje válečné zkušenosti emigrantů z Československa ve Velké Británii a vysílání BBC do okupované vlasti. ►

Tereza Vodičková (SOŠ a SOU BEAN) představuje svým kolegům sérii vyučovacích hodin o spisovateli Jiřím Weilovi

aktuality

Výsledkem ročního programu pro učitele jsou nové modelové hodiny

► **Julie Jenšovská** ze Židovského muzea v Praze vytvořila mnohoveštvatou hodinu „*Mezinárodní výbor Červeného kříže a Terezín*“, která analyzuje roli humanitárních organizací za extrémních situací. Hodina vznikla jako součást vzdělávacího projektu *Naši nebo cizí? - Židé v českém 20. století*.

Tereza Vodičková ze SOŠ a SOU BEAN v Praze vytvořila sérii aktivit založených na chronologické kombinaci filmových svědectví a literárního textu nazvanou „*Žalozpěvy*“. Název odkazuje na poemu Jiřího Weila *Žalozpěv za 77297 obětí*.

Vladimír Rozhon z gymnázia v Sokolově je autorem hodiny „*Sokolovsko na konci války ve svědectví pamětníků přeživších transporty vězňů koncentračních táborů*“, sledující jak nástup nacistů

mu v regionu, tak období, kdy přes západ dnešní České republiky přecházely evakuační transporty vězňů a tzv. pochody smrti.

Markéta Hummlová z Obchodní akademie a Jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky ve Znojmě ve své aktivitě „*Já a 20. století*“ zkoumá proměny vnímání historie, sociální paměť a roli svědectví pamětníků v chápání souvislostí.

Tomáš Svoboda z gymnázia v Jeseníku v aktivitě „*Cesty československých Židů mezi Čechy a Němci*“ využil příběh Alice Hrbkové k ilustraci rozdílů mezi tzv. velkou, oficiální historií a tím, jak na stejné fenomény a události vzpomínají lidé, kteří je prožili.

□ MŠ

Josef Märc z gymnázia v Chomutově hovoří o svých zkušenostech z pilotování vyučovací hodiny „*Příchody Jaroslava Krause*“

spřízněné organizace

Jewish Holocaust Centre v australském Melbourne

Muzeum a výzkumné centrum židovského holocaustu (Jewish Holocaust Museum and Research Centre, JHC) je instituce věnovaná památce šesti milionů Židů, kteří byli zavražděni nacisty a jejich spolupachateli v letech 1933 až 1945. Centrum vzniklo pod patronací jeruzalémského památníku Jad Vašem. Od svých skromných začátků v roce 1984 se rozrostlo v aktivní a mezinárodně uznávanou instituci, jejímž cílem je boj proti rasismu, nenávisti a předsudkům za pomoci prosazování tolerance a porozumění.

JHC ve svých sbírkách shromáždilo přes 1300 audiovizuálních a 200 zvukových nahrávek svědectví pamětníků. Tyto materiály jsou nejen výpověďmi svědků holocaustu, ale také vzhledem do rozmanitosti židovského života v předválečné Evropě. Sbírka je intenzivně využívána studenty i badateli v oboru orální historie, výzkumu holocaustu a mnoha dalších disciplín.

Sběr svědectví započal v 80. letech 20. století jako *Melbournský orálně historický projekt* (*Melbourne Oral History Project*), který založila Sandra Cowan a Jenny Wajsenberg. Projekt poté koordinovala Anne Bernhaut. Společně pořídili přes 200 zvukových nahrávek rozhovorů s přeživšími holocaustu.

Nákup kamery v raných 90. letech započal novou fázi projektu, který se od té doby zaměřuje na video-nahrávky svědectví. Přeživší holocaustu Phillip Maisel se zapojil jako dobrovolník a záhy si uvě-

domil nesmírný význam projektu, s ohledem na ubíhající čas a rostoucí věk pamětníků. Natáčení rozhovorů se stalo jeho vášní a cílem bylo natočit co nejvíce rozhovorů s dalšími přeživšími. Dokladem jeho neúnavné a obětavé aktivity je 1300 shromážděných audiovizuálních nahrávek. V poslední době se soustředí především na otázky spjaté s digitalizací svědectví. Dalšími úkoly je zdokonalení databáze svědectví, ale také indexace sbírky, aby byla pro badatele přístupnější a přehlednější.

V roce 2013 navázalo JHC spolupráci s CVH Malach. Na Univerzitě Karlově v Praze je tak badatelům i studentům k dispozici prvních 15 interview s pamětníky narozenými v bývalé ČSR, kteří emigrovali do Austrálie nebo zde určitou dobu žili. Získané nahrávky tvoří cenný doplňující zdroj k Archivu vizuální historie USC SF a databáze Hlasy uprchlíků, které celkem obsahují dalších více než 4 600 rozhovorů s pamětníky československého původu.

□ JM

Sběr orálněhistorických svědectví v Melbourne probíhá od 80. let 20. století

vybráno z archivu

Vítězné práce z komiksově-výtvarné soutěže CVH Malach

První ročník komiksově-výtvarné soutěže jsme vyhlásili na podzim loňského roku. Zadání bylo poměrně jednoduché: vytvořit komiks na základě vyprávění pamětníka či pamětnice 2. světové války, jehož nahrávka se nachází v Archivu USC Shoah Foundation. K dispozici byl nejen obsah Archivu jako takového, ale také rozhovory a úryvky uveřejněné na webu USC Shoah Foundation. Maximálně jednostránkové komiksy (v libovolném formátu) mohly být vytvořeny jakoukoli výtvarnou technikou (kresba, malba, grafika, koláž, fotografie či jejich kombinace) studenty a žáky jakékoliv školy v ČR. Zájem v každém případě předčil naše očekávání: sešlo se přes 50 jednotlivých soutěžních prací napříč věkovými kategoriemi. V každé z nich porota po nelehkém rozhodování vybrala tři nejlepší práce. Celkem

devět tvůrců bylo vyhlášeno a oceněno na třetím výročním setkání CVH Malach dne 28. ledna 2013. Počínaje tímto číslem vám komiksy mladých autorů budeme představovat i na stránkách našeho magazínu.

Jan Orlík: Útěk do Polska

Jan Orlík se narodil jako Jan Adler roku 1919 v Praze, ale vyrůstal v Železném Rudě a v Klatovech. Po okupaci Československa uprchl do Polska, kde vstoupil do Československé armády, a přes Švédsko odjel do Velké Británie. Bojoval u Dunkirku, po válce se vrátil do vlasti. V úryvku, který je volně ke zhlédnutí na webu USC SF, popisuje Jan Orlík svůj ilegální odchod z Protektorátu Čechy a Morava. Jako mnozí jiní směřoval přes Ostravu do Polska. Zde je úryvek z jeho vyprávění: ▶

Komiks Leontiny Paskové zaujal porotu i netradičním grafickým pojetím

vybráno z archivu

Vítězné práce z komiksově-výtvarné soutěže CVH Malach

- „Tak jsme jeli za tímhle pánem na ostravský nádraží, on se na mě podíval a povídá: ‚Tak dneska v noci.‘ Dohodli jsme se tak, že tatínek mu dá diamantovej prsten, jakmile ten pán druhý den přijede a bude mít ode mě cedulku, že jsem na druhé straně. Tenhle železničář, celkem mladej, asi čtyřicet mu bylo, mně dal uniformu svojí, kufříček. (...) A já jsem si to oblék přes svůj šedivej oblek a šel jsem s ním k rychlíku Praha - Var-

šava, a rozloučil jsem se s otcem, kterýho jsem na nádraží v Ostravě viděl naposled. Šel jsem k tomu expresu, tam přišel gestapák, říká: ‚Alles in Ordnung?‘ A já jsem říkal: ‚Ja wohl, alles in Ordnung!‘ A vlez' jsem si do jednoho z těch vagónů, kde jsem věděl, že mám vyhledat oddíl, v kterým se vrací čeští železničáři na polské území. (...) Vystoupili jsme, z jinýho vagónu vystoupil ten můj ochránce, vyzvednul si na tom tmavém nádraží kolo a šli jsme asi hodinu do nějaký zapadlý vesničky. Bylo to 14. dubna '39. Byl sníh. Po cestě mi řekl: ‚Poláci vrací české emigranty gestapu, varuju tě, nesmíš si jít kupovat lístek. Nechod' na nádraží, jdi do nějakýho židovskýho krámu, snad ti tam pomůžou.‘ (...) Tak jsem ráno šel do krámků, tam byl takový mladší Žid, a já jsem říkal, že jsem v emigraci z Čech a chci se dostat dál od hranic, a že doufám, že mi jako Židovi pomůžou. A on se narkr': ‚Proč lžete? Ty nejsi první. Proč neřekneš, že jsi Čech? Proč tvrdíš, že jsi Žid?‘ Protože já jsem tak opravdu nevypadal. A říkám: ‚Ale já jsem...‘ A on: ‚Ale to je přeci jedno! My pomáháme všem! A není třeba se tady předstírat!‘ A když se uklidnil, tak říká: ‚Tady se schovej za ty pytle, půl hodiny před vlakem půjdeš na nádraží a rovnou si sedni do druhýho vagónu od konce. A můj dvanáctiletý kluk poběží vedle vlaku, ty vykoukneš z okna a on ti podá jízdenku...‘

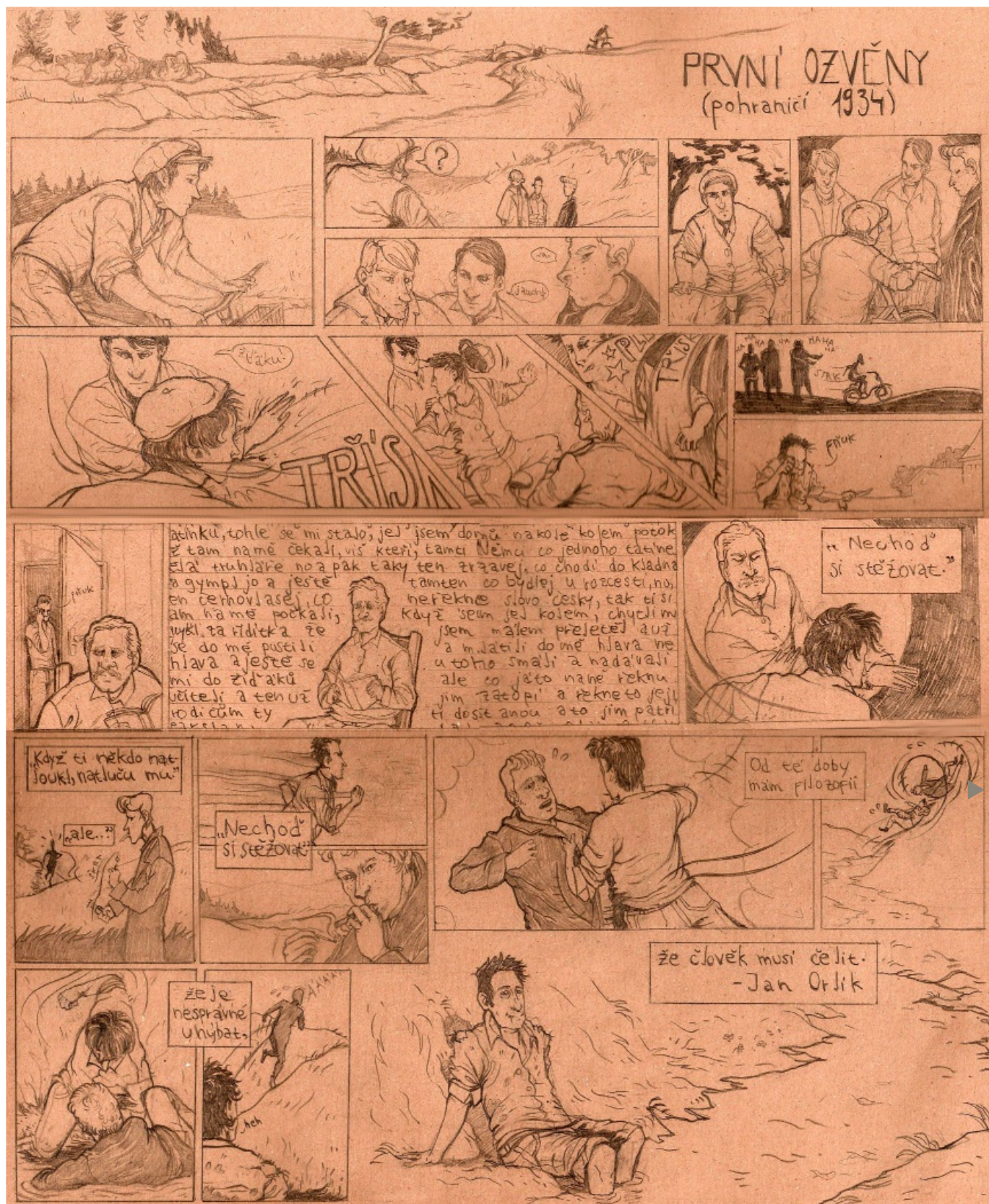
Vyprávění Jana Orlika inspirovalo také Janu Ryskovou (nahoře) a Kateřinu Sommerovou (vpravo) z Masarykova klasického gymnázia v Říčanech

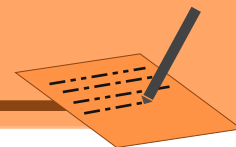
vybráno z archivu

Vítězné práce z komiksově-výtvarné soutěže CVH Malach

Z příběhu Jana Orlíka vychází rovněž vítězná práce Štěpánky Jislové, studentky Ústavu umění a designu ZČU v Plzni

Příběh poválečného násilí

Mezi oběti hitlerovského režimu na Slovensku, kterým je v literatuře a umělecké tvorbě dlouhodobě věnována značná pozornost, patří pochopitelně i židovské obyvatelstvo. Povětšinou se odborné práce, románová zpracování či filmy zaměřují na osudy trýzněných v období druhé světové války a jen málokdy sledují osudy přeživších po květnu 1945. Pojďme se na jednu z poválečných událostí, která svým významem překročila rámec regionálních dějin, nyní podívat. Přenesme se do slovenského města Topolčany, kde se 24. září 1945 odehrálo děsivé představení, jehož strůjci jako by vrátili čas válečné hrůzy o několik let zpět.

Židé na Slovensku

Statistické údaje nás informují, že v roce 1930 žilo na území Slovenska téměř 137 000 Židů a jejich společenství bylo možno najít takřka v polovině slovenských vesnic a měst. Tradičně nejpočetnějšími židovskými obcemi byly Bratislava, Nitra, Prešov, Michalovce, Žilina, Topolčany a Trnava. V námi sledovaných Topolčanech se Židé živilí obchodem a provozováním drobného živnostenského podnikání. Po válce však přežila jen necelá čtvrtina z nich a do města se vrátilo jen několik stovek lidí z původní takřka třítisícové komunity.

Jaký to však byl návrat? Zdálo by se, že obrovská radost z konce války, vytoužený návrat do rodného města, setkání se známými tvářemi a nabídka přátelské pomoci budou ty nejpravděpodobnější rysy prvních týdnů míru. Bohužel, spíše opak byl pravdou. Na momenty rozčarování a zklamání vzpomíná i o několik desítek let později hned několik přeživších. „*Atmosféra bola veľmi zlá... Moc razy som počul, keď som niečo povedal: Čo to vyprávaš o koncentráku? Však sa vás vrátilo viacej, než vás odišlo preč!*“¹ Jako by ti, co prošli vězněním v nacistických koncentračních táborech či nelehkým ukrýváním, nebyli v Topolčanech vítáni, jakoby to již nebyl ani jejich domov. Tím hlavním důvodem, proč nebyli židovští navrátilci přijímáni s otevřenou náručí zpět, byl pochopi-

Mgr. Milan Hes, Ph.D.

Autor je historik, didaktik dějepisu a učitel na gymnáziu

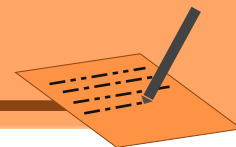
telně majetek. „*Bola nálada dosť napätá, lebo ľudia nepočítali s tým, že sa Židia vrátia.*“² Jen málokomu se chtělo vracet lehce nabyté jmění z časů arizace a doby transportů. Takovéto scény, kdy byl původnímu vlastníku upřen jeho nábytek, cennosti či dokonce obyčejný zimní kabát můžeme dohledat prakticky v každé obci, do které se Židé po válce vraceli. Čím se však staly topolčanské události tragicky výjimečnými, na to se podívejme nyní.

Pogrom

Nenávist vůči přeživším Židům se v Topolčanech nezmenšovala, ale naopak narůstala. Bylo jen otázkou času, kdy pomyslný sud s prachem, na kterém se nacházelo velmi křehké slovensko-židovské soužití, exploduje. Jakou však bude mít výbuch podobu, netušili pravděpodobně ani ti, kteří od léta 1945 spřádali plány proti místním Židům.

Celá řada bývalých lůďáků, arizátorů a zarytých antisemitů se nehodlala s návratem nenáviděných Židů smířit. *Pryč s nimi! V našem městě pro ně není místa! Topolčany zůstanou slovenské!* Stále častěji se scházeli a promýšleli, kterak se zbavit i těch, kteří dokázali přežít válečné útrapy. Do karet jim hrál i stále narůstající počet fám, jež po městě kolovaly a označovaly tu Židy za hrozbu pro místní školy, jindy je zas obviňovaly ze sabotáží, korupce a „tradičně“ i z přípravy rituálních vražd křesťanů.³

Napětí stoupalo až k osudnému 24. září 1945. Počátek krvavého dramatu popisuje v jedné ze svých prací přední slovenský historik Ivan Kamenec: „*V pondelok 24. septembra už o 8. hodine ráno asi 60 miestnych žien prišlo na topolčiansky okresný národný výbor, kde žiadali, aby rádové sestry neboli odstranené z kláštornej školy, ale aby z nej odišli židovské žiačky.*“⁴

Příběh poválečného násilí

► Demonstrující ženy se totiž obávaly toho, že jep-tišky budou nahrazeny židovskými vyučujícími. Jednalo se však o nepodložený a zcela nepravdivý výmysl. Úředníkům ONV se však nepodařilo hluchý dav uklidnit a jeho počet stoupal brzy ke dvěma stovkám rozezlených žen. Nadávky začaly směřovat přímo na úředníky: *Nadržujete Židům! Necháváte se od nich podplácet! Už si koupili za špinavé peníze celé město a vy jim jen pokorně sloužíte!* Davová psychóza narůstala, tu se někdo z vřavy postavil na židli a začal hystericky rvát: *„Ludia pozor! Židia sú už v škole, strhávajú kríže a vyhánajú naše učiteľky.“*⁵ To však ještě nebylo všechno. Jak již jednou citovaný historik Ivan Kamenec dodává: *„Eště nebezpečnější zapôsobila absurdná lož: židovský lekár očkuje v kláštornej škole tamojšie kresťanské deti otrávenou látkou.“*⁶

Situace se stávala stále dramatičtější. Již nikdo nedokázal zmanipulovanému davu, do kterého přibýlo i několik mužů, zabránit aby nezačal konat dílo „pomsty“. Lidé vtrhli do školy, nenechali si nic vysvětlit ředitelkou, která chtěla ochotně ukázat dokumenty k pravidelnému lékařskému očkovaní. Dav chtěl jen jedno a to vstoupit do třídy kde očkovaní probíhalo, chtěl „spravedlnost“ a konec „ohrožování“ vlastních dětí. Vždyť zřetelně slyšeli jak děti pláčou, určitě v bolestech omdlévají a následně umírají. *Židovské spiknutí je tady a je křesťanskou povinností se bránit!* To byla poslední kapka. Pogrom začal.⁷

První obětí se stal samotný lákač Karol Berger, který očkovaní žáček druhé třídy prováděl. *„Po vulgárnych nadávkach a obvineniach ho vyhnali zo školy von na ulicu. Vzápätí ho dvaja mladí muži začali surovo biť.“*⁸ Násilí se jako povodeň rozlilo bleskurychle po celém městě. Jako by se vrátilo časy antisemitského Slovenského štátu. Především starší Židé se obávali, že transporty jsou tu zpět.

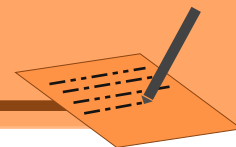
Znovu šlo Židům o holý život. Jak konstatovala později jedna z postižených osob

tehdejšího násilí: *„Musím znovu takéto niečo prežiť? Ja, ktorá som prežila Auschwitz, to peklo strašné? To není možné!“*⁹ Bylo to však možné, bohužel se nejednalo jen o strašlivý sen, ale o skutečnost. Místní oddělení Národní bezpečnosti situaci naprosto nezvládlo a lynč mohl probíhat nerušeně dál: *„Ja som videla, jako jedna žena chytila židovské dievča Hirschhornovú za vlasy a ju ťahala po ulici a bila... Zhora som videla, ľudia ako vykrikujú a bijú Židov.“ „Keď sme prišli na námestie, bolo tam moc ľudí a veľký krik. V jednom rohu som videl zbitého a krvavého Žida a iní ľudia utekali za druhým s palicami...“ „Ako nás hnali po námestí a po uliciach, tak môjmu otcovi tam prebili hlavu železnou tyčou. A do konca života mal hlbokú jazvu, otvorenú jazvu na hlave – skoro až po mozog...“*¹⁰

Zdalo se, že násilí snad nemělo nikdy skončit. Přelévalo se z jedné strany náměstí na druhou. K sadistickým katanům se dokonce přidali strážci zákona i část vojáků místní posádky, kteří byli původně v počtu 30 mužů pod velením rotného vysláni k potlačení násilí.¹¹ Nebylo však nikoho, kdo by se Židů odpovídajícím způsobem zastal: *„Nebol nikto, kto by nás ochránil. Vojaci boli proti*

Lici Calderon (roz. Felicitas Fleischmann) se svým bratrem a kamarádkou Lubou na střeše rodného domu v Topolčanech počátkem 40. let

Příběh poválečného násilí

nám, žandári, čo som videl, utekali spolu s ľuďmi. Nikto sa nesnažil robiť poriadok, ale všetci naháňali Židov: 'Zbiť Židov, zabiť Židov!' To kričali. Bolu počuť aj veľký nárek, kto dostal bitku, kričal...“¹² Jen zřídka se někdo postavil proti fanatismu antisemitů: „My sme mali takých dobrých susedov, kresťanov, že sa postavili pred náš dom...Keď prišli tí, čo chceli biť alebo zabiť Židov, naši susedia povedali: 'Tuná nie! Toto sú naši ľudia! Len cez naše mŕtvolky!' Takže rodičom sa nič nestalo.“¹³

Vyšetřování

Situace ve městě se uklidnila teprve kolem 13. hodiny, kdy skončil v pořadí již druhý zásah vojenské jednotky, tentokrát pod velením kapitána Jána Malára. Ten nechal zatknout devět hlavních strůjců pogromu a neprodleně je dal eskortovat do věznice v Ilavě. Rovněž bylo zjištěno 47 zraněných z toho 15 těžce. To však již také také do Topolčan směřoval pohotovostní oddíl Národní bezpečnosti z Bratislavy v síle 29 mužů, který do města dorazil kolem 18. hodiny.

Jak vyplývá z vyšetřovací zprávy, pogromu se v Topolčanech účastnilo téměř 5 000 osob! Židé nebyli jen fyzicky napadeni, ale byla jim rovněž záměrně demolována obydlí a v četných případech byli okradeni.¹⁴

Brzy se však nad městem rozhostil hrobový klid. Snad se ani nic nestalo. Mohlo se zdát, že vše je v nejlepším pořádku a život může spořádaně pokračovat dál: „Na druhý deň město vyzeralo, jako keby sa nič nebolo stalo. Ticho, život išiel ďalej. Nič nebolo badať. Pozdravili sme sa s kresťanskými spoluobčanmi. Opýtali sa: 'Ako sa máte...?' Bolo celkom ticho.“¹⁵

Ticho však zatím nebylo za „hradbami“ města. Pogrom svým významem nemohl zůstat čistě lokální záležitostí, na kterou se brzy zapomene jako na nepříjemnou malichernost. Problémem se brzy začaly zabývat slovenské vládní orgány, politické strany a záležitost se dostala taktéž na jednání vlády v Praze. Ještě v prosinci 1945 se okolnostem vzniku násilí věnoval v článku „Musíme vykoreniť pozostatky rasovej nenávisti“ deník Čas.¹⁶

Samotné výsledky vyšetřování byly však víc než neuspokojivé. Bylo sice podáno takřka 40 trestních oznámení na účastníky pogromu, ale v archivech neexistuje byť jen jediná zmínka o tom, že by nějaké trestní oznámení vyústilo v řádný soudní proces.¹⁷ Celá záležitost se před blížícími volbami (v roce 1946) politizovala a „židovská karta“ se stávala jen pouhou záminkou k očerňování stranických protivníků. Na bolest topolčanských Židů již nikdo ve skutečnosti ani nepomyslel.

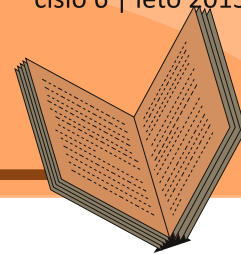
Jak bilancuje Ivan Kamenec: „*Topolčiansky protizhídovský pogrom z 24. septembra 1945 bol sice 'len' tragickou epizódou, ktorá však obnažovala mnohé citlivé problémy slovenskej spoločnosti krátko po druhej svetovej vojne a nesporne aj predznamenávala hromadný exodus slovenských Židov. V súčasnosti v Topolčanoch nežije ani jeden obyvateľ židovského pôvodu. Je tragickým paradoxom, že jedna zo xenofóbných požiadaviek topolčianskych pogromistov sa dokonale naplnila.*“¹⁸

□ Milan Hes

POZNÁMKY K TEXTU:

- 1** Viliam KRATOCHVÍL a kol., *Dokumentárny film jako školský historický obrazový prameň*, Prešov 2008, str. 45. **2** Tamtéž, str. 46. **3** Tamtéž. **4** Tamtéž, str. 61. **5** Tamtéž, str. 92. **6** Tamtéž, str. 62. **7** Tamtéž. **8** Tamtéž. **9** Tamtéž, str. 47. **10** Tamtéž, str. 48. **11** Tamtéž, str. 63. **12** Tamtéž, str. 49. **13** Tamtéž. **14** Tamtéž, s. 93-94. **15** Tamtéž, s. 49. **16** Tamtéž, s. 95. **17** Tamtéž, s. 65. **18** Tamtéž, s. 67.

povídka

Pohádka o bleší civilizaci

Na začátku byl pes, takovej chlupatej hafan, co si pořád hraje, žere nebo spí. No a tenhle pes, jak už to tak bývá, měl kožich plnej blech, malejch, zrzavejch potvor, co se vám zavrtaj pod chlupy a tam vás koušou a štípou, jen abyste neměli chvíli pohodlí.

Ten pes je nechtěl. Drbal se, kousal se, válel se v blátě, vyl, ale to víte, blechy! Zabydlely se v tom jeho kožichu jaksepatří, a když mu zrovna nesály krev, množily se. A protože do bleších žaludků se toho moc nevejde, bylo jich víc a víc, až jim byl ten chudák hafan malej. Lezly jedna přes druhou, hejbat se nemohly, ale že byly hloupoučké, množily se dál, takže jich vůbec neubejvalo.

No a pak se začaly hádat. Blechy, co byly za uši-ma, nadávaly na ty od ocasu, že prej se moc roztahujou, že smrděj a kdesi cosi, a že tu nemaj co dělat, ať jdou pryč, že je tu nikdo nechce. No to se ví, že ocasní se nedaly, začly všechno svádět na ty z třísel, že jsou hluchý, sprostý a vošklivý, a že voni tu nemaj co dělat, a ať voni jdou pryč, no zkrátka celej kožich se začal dohadovat o tom, kdo je lepší a kdo má právo žít a kdo ne, a i facky padaly, no prostě hrůza. Jen toho psa se nikdo nezeptal, co si o tom myslí, praly se tam o krev, ale že není jejich, to jim nevadilo.

No vřelo to tam dlouho, až ty mrchy nenapadlo nic lepšího, než vymyslet zbraně, a začaly se vraždit naostro. A pes se drbal a kousal a vyl, ale blechám to bylo fuk a rvaly se dál.

Pak se ale stalo něco, co jim všem vyrazilo dech. Blechy hřbetní prohlásily, že prej je dokázáno, že se ve svém prostředí vyvinuly v dokonalej druh, že mají delší nohy, vyšší inteligenci a tmavší, nenápadnější barvu, zkrátka že jsou nejlepší, že mají největší šanci přežít a že ostatní jim musí uvolnit místo. A aby dokázaly, že to myslí vážně, zbombardovaly ocas a všechny tamní blechy postřílely. Už to nebyly hádky a rvačky jako v hospodě, byla to válka, a to není žádná sranda. Hřbetní obklíčily

Jiří Kaman

SPŠ keramická, Písecká 203, Bechyně

3. místo v literární části II. kategorie

2. ročník literární a historické soutěže DANIEL (2004/5)
Soutěž vyhlašuje MŠMT, garantem je Národní institut dětí a mládeže ve spolupráci se Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze

<http://www.nidm.cz/talentcentrum/souteze-a-prehledky/literarni-a-historicka-soutez-daniel>

třísla a začaly se cpát na břicho. Břicho se samozřejmě nedalo a podniklo protiútok. Všude se střílelo, kožichem se valily potoky krve. Ne psí, tentokrát bleší. Vůbec je nezajímalo, že jsou všechny stejné, že jsou blechy a že by si měly pomáhat. Rozdělily se do klanů, a když byl někdo „cizí“, bác ho.

Jo, někdy se jich spojilo víc do kupy, a bojovaly proti stejnému nepříteli, ale když ho porazily... No, zkrátka s tím jednou začaly, a bylo by to bejvalo nebralo konce a vraždily a množily by se, co by byl ten pes živěj, kdyby nebylo toho věčného kousání, drbání a vytí. Ne že by to vadilo blechám, ty si zvykly, ale ten pes, to jsem vám neřek, měl pána. No a ten pán, když viděl, jak se ten jeho chuděra trápí, koupil šampon a celého ho vykoupal.

A válka skončila. Skončily i blechy. Už nebylo dokonalejš ras a hrdejch národů, už nebylo hádek a rvaček. Blechy byly všechny stejné, spokojený, mrtvý. Škoda, že je netrklo, že se můžou tolerovat, že jsou vlastně stejné a že si můžou pomáhat, bez ohledu na barvu pleti nebo délku noh. Mohly bejt spokojený zaživa...

A pes? Ten spal.

□ vybral JM

Magazín CVH Malach

ÚFAL

Vydává **Centrum vizuální historie Malach**
Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulta UK v Praze

www.malach-centrum.cz

Magazín CVH Malach
číslo 6 | léto 2013

Vychází on-line. Toto číslo vyšlo 20. září 2013.

Na titulní straně: Appolon Gahongayire, vzdělávací pracovník organizace Aegis Trust v Kigali Memorial Centre ve Rwandě, pracuje s rozhraním internetové vzdělávací platformy IWitness vyvinuté USC Shoah Foundation (foto Martin Šmok).

Redakční rada:

Jakub Mlynář
Petra Hoffmannová
Martin Šmok

malach@kniha.mff.cuni.cz